

Actief socialisme en vrijheid

Pleidooi voor hechtere linkse samenwerking

—

Doorbreek de vanzelfsprekendheid

JASPER SCHAAF

DAMON

Inhoudsopgave

Voorwoord	9
1 De stelling <i>'Een betere en socialere samenleving is mogelijk.'</i> Logisch toch?	13
2 Aristoteles en de actualiteit <i>Op zoek naar het juiste midden</i>	21
3 Politiek in het oude China <i>Confucianisme en de debatten over Zout en IJzer</i>	28
4 Klimaat, evolutie en maatschappijvisie <i>Sociale en ecologische vragen komen altijd bij elkaar</i>	36
5 Jean-Jacques Rousseau <i>Een fundamentele paradox en een realistisch idee over de duurzaamheid van het staatsbestel</i>	45
6 Joseph Dietzgen <i>Hoe je in de praktijk om kunt gaan met uiteenlopende visies</i>	52
7 Hegel, Feuerbach en Marx <i>Maatschappelijke vervreemding en het klimaat</i>	57
8 Een kanttekening bij Marx' werk en Marx-interpretaties <i>De twee historische pijlers voor een structureel socialer perspectief</i>	73
9 Antonio Gramsci <i>Hegemonie als dynamisch denken over macht</i>	84
10 Geschiedenis, democratie, Rosa Luxemburg en de actualiteit <i>De drie politieke pijlers van een strijdbare democratische socialistische partij</i>	92
11 De neutrale mens, zijn wereld en de vervreemding <i>Intelligent beredeneerde onmacht</i>	107
12 Ongelijkheid, alternatief en macht <i>Voor verandering is macht nodig</i>	114
13 Boeddhisme, betrokkenheid en een socialer perspectief <i>Twee persoonlijke pijlers om het vol te houden</i>	120
14 Het speelveld van de vrijheid en het proletariaat van nu <i>Verspilde macht, ofwel Een dubbel appèl om mee te doen</i>	126

15	Kunnen linkse mensen eigenlijk wel samenwerken? <i>Noodzakelijke organisatie en vrijheid</i>	136
16	Het vanzelfsprekende opheffen <i>Binding, inzet, Machiavelli en Spinoza</i> <i>Proletariërs van alle landen ...?</i>	145
17	'Eendracht maakt macht', slogan of meer ...? <i>De pijlers van een permanente revolutie, samenwerken!</i>	153
18	Actief socialisme en vrijheid <i>Proletariërs van alle landen' en nog enkele oneliners</i>	157
	Noten	159
	Personenregister	171
	Eerdere publicaties	173
	Dankwoord	175

Voorwoord

– *Als twee mensen bijeen komen en hun krachten bundelen, zijn zij tezamen tot meer in staat en hebben zij bijgevolg samen meer recht over de natuur dan ieder afzonderlijk. En naarmate meer mensen op deze wijze zich in hun nood hebben verbonden, in die mate zullen zij allen in hun vereniging meer recht hebben.* –

Benedictus de Spinoza, *Tractatus politicus*³

Iets heel simpels: kunnen mensen hun maatschappij veranderen? Impulsief: ja, toch. Bijna niemand gelooft echter dat je het kapitalisme kunt afschaffen. Terwijl velen helemaal niet in de weldadigheid ervan geloven. Over deze paradox – die je zeker ervaart als je hoort bij deze ‘velen’ – gaat dit boek. Soms is het gewone, het vanzelfsprekende heel moeilijk. Telt dan niet het redelijke argument in de politiek?

Er verschijnen veel artikelen en boeken over urgente maatschappelijke thema's. Veel mensen willen wat anders en zijn betrokken, en vooral ook bezorgd. De publicaties eindigen echter vaak met kritiek en laten het dan vervolgens daarbij. De scherpzinnige research-journalist laat per saldo de lezer achter met lege handen. Hij moet het zelf weten, hoe kolossaal de aangekaarte vraagstukken ook zijn. Resteert er geen taak de kritiek te verbinden aan een perspectief of handeling? Ja, het kan en moet anders, politieker, en vragen daarbij over macht en vrijheid mogen niet worden geschuwd.

De papieren media, tv en de sociale media lopen over van uiteenlopende meningen, visies en reacties. Zoveel dat de meeste twee dagen later zijn vergeten. Ze doen er vaak wel toe, maar de hoeveelheid en versnippering maken ze krachteloos. De waarheid ervan ligt ook niet zomaar ergens in het midden, en als dat wel zo zou zijn was dat midden evenzeer het brandpunt van sterk uiteenlopende gedachten.

Wat dan overblijft is vaak het meest hardop herhaalde. Zo beklijft er nog iets en juist daaraan is behoefte. Daarmee bestaat echter een gevaar voor extreem populisme, segregatie en fascisme.

Een hechtere linkse en socialistische samenwerking kan daartegenover een kracht vormen, om de discussie echt verder te voeren en een sterker politiek optreden te bereiken. ‘Vereniging’, dat is het pleidooi van dit boek. Daar hoort veel bij, zoals vaker het ‘eigen gelijk van anderen’ accepteren. Visies respectvol bespreken, zo nodig met stevig debat, dat echter niet loslaat, maar tracht de krachten duurzaam te bundelen. Sociaal en ecologisch als kader en hoofddoel, met vormen van optreden die krachtig, open en democratisch zijn.

Grote lokale en mondiale vragen over politiek, economie en klimaat verdienen een sociale macht. Zowel om het denken hierover als de actie in de goede richting te versterken. In woord en daad de gezamenlijkheid beproeven met bestaande en nieuwe vormen. Dus met het oude adagium ‘Eenheid in verscheidenheid’.

Dit boek beoogt niet huidige partijprogramma’s te analyseren en een nieuw te schrijven, ook niet een uitgewerkte methode voor communicatie en samenwerking te presenteren. Dat moet je aan bestaande en nieuwe organisaties en bewegingen toevertrouwen. Het gaat hier om de inzet vaker en met meer continuïteit die samenwerking daadwerkelijk te organiseren. Het wil dus een grondslag voor deze hechtere linkse samenwerking bieden, die langere tijd mee kan gaan. Daarom zal men heel actuele kwesties hier ook niet uitvoerig behandeld zien, onverlet dat het in een concrete politieke situatie daar natuurlijk wél om gaat.

Ieder hoofdstuk voegt iets toe aan de rode draad, een pleidooi voor hechtere linkse samenwerking. Sommige schetsen aspecten van de historische en filosofische context, andere zijn vrij direct op het politieke thema gericht. Daarbij was vooral de lezing van de oorspronkelijke teksten van Marx en Engels een voorname inspiratiebron.

Dit pleidooi komt niet zomaar uit de lucht vallen. Eerder is een viertal teksten gepubliceerd over socialistische macht en vrijheid, die een basis vormen voor de zich steeds nadrukkelijker aandienende conclusie: willen links en de socialistische politiek – in al hun verschijningsvormen – meer voorstellen dan momenteel het geval is, dan zal er een hechtere eenheid moeten worden gesmeed. Hoe moeilijk dat vaak ook is en steeds opnieuw dat weer zo zal zijn.

Zo vormen deze teksten een basis voor dit boek en de probleemstelling die neerkomt op de vraag hoe een actuele democratische en

consequente socialistische politiek duurzaam versterkt kan worden. Kort gezegd behelzen deze: *Durven vooruit te denken*, over de utopie en het toekomstgerichte denken, die ten onrechte vaak alleen maar als last of naïviteit worden beschouwd. Als tweede het failliet van ‘oude’ theoretische discussies van de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw. Ten slotte twee thema’s over vrijheid en macht, die gebundeld zijn in het boek *Het speelveld van de vrijheid, Marx, Spinoza, overwegingen over vrijheid en macht*. In de lijst met ‘eerdere publicaties’ achter in dit boek vind je de titels en vindplaatsen op internet.

Bij dit ‘werk in uitvoering’ kwam steeds meer in beeld dat Marx en Engels in *Het communistisch manifest* destijds *met reden* sterk benadrukten dat ‘de proletariërs van alle landen’ zich moeten verenigen, maar dat sindsdien deze vereniging keer op keer een dode letter bleek. Een massa zelfstandig denkende en – zowel vroeger als nu – vaak tot eigenzinnigheid en individualisme neigende mensen laat zich nu eenmaal lastig verenigen. Maar moet je je daarbij neerleggen? Dan wordt de hele vraag naar het verwerven van meer sociale democratische macht en naar daadwerkelijke solidariteit met onderdrukte en uitgebuite mensen uit handen gegeven. Immers, de tegenwerkende antisociale krachten zijn sterk.

Daarom verdient deze vraag naar machtsvorming minimaal goed benoemd te worden, en net zo zeker ook ter hand te worden genomen, gezien de grote sociale en maatschappelijke problemen waar de huidige maatschappij voor staat. Kortom, de machtsvraag is misschien onaantrekkelijk, maar actueel. Hierover gaat dit boek, samen met enkele visies over staat, maatschappij en vrijheid. Voor wie als lezer? Voor wie vragen over *theorie en praktijk* van een linkse en socialistische politiek niet uit de weg gaat.

Nogmaals, om teleurstelling te voorkomen, dit pleidooi voor meer samenwerking en eenheid vertelt niet hoe die precies gestalte kunnen krijgen. Dat zou op zich tot op zekere hoogte wel uitgelegd kunnen worden, maar bij de schrijver leeft de stellige overtuiging dat de wegen van samenwerking steeds weer gezocht en gevonden moeten worden en *nooit precies vooraf* duidelijk zijn. Het vraagt om permanent debat. Centraal op de plekken waar de macht zich manifesteert, en net zo goed lokaal, op de talloze maatschappelijke velden en in de uithoeken van de samenleving. Al met al is het mogelijk een sterk actueel socialistisch verhaal op te bouwen.

Hierbij speelt altijd weer de vraag hoe een evenwicht te vinden tussen principes en praktijk, waarin beide aspecten versterkt naar voren zouden moeten komen. Welbewuste en duurzame eenheid of vereniging betekent geen slap compromis van een ogenschijnlijk al geplaveide middenweg. Een echt begaanbare middenweg, waarop je principes van vrijheid, gelijkwaardigheid en wederkerigheid kan meenemen, is altijd een moeilijke weg.

De lezer waagt zich met dit boek op een politiek-filosofisch terrein. De bekende vraag naar praktijkvoorbeelden zal menigmaal bij hem opkomen. Met enig nadenken zijn die zelf echter goed te vinden, zeker als het gezamenlijke politieke debat niet wordt geschuwd en niet klakkeloos aan de media wordt overgelaten.

Uiteenlopende visies en tegenstellingen bestaan er altijd. Daar hoef je op zich niet moeilijk over te doen. De kunst is hieruit de eenheid te smeden die een socialistische politiek daadwerkelijk sterker kan helpen vormgeven. Marx' pleidooi voor vereniging van de werkende klasse, de gewone mensen, was mede gebaseerd op de stelling die hij eerder schreef toen hij afstand nam van de linkshegeliënse filosofie. Die komt erop neer dat het gaat om het veranderen van de wereld. Van de filosofie van 'hij staat erbij en kijkt ernaar' wordt dan afstand genomen.⁴ Maar dat gaat zomaar niet, zo blijkt al te vaak.

1 De stelling ‘Een betere en socialere samenleving is mogelijk.’ Logisch toch?

– *Want het doel dat het volk nastreeft, is hoogstaander dan wat de aanzienlijken beogen, aangezien deze laatsten willen onderdrukken en het volk alleen maar niet onderdrukt wil worden.*

Daarbij komt nog dat hij die de hoogste macht bezit, zich nooit tegen het volk veilig kan stellen wanneer dit hem vijandig gezind is, omdat het uit te veel mensen bestaat. –

Niccolò Machiavelli, *De heerser*⁵

Een ...

Een eenvoudige stelling: ‘Een betere en socialere samenleving is mogelijk.’ Zeven woorden, zeven facetten. De stelling klopt, waarom zou dat niet zo zijn? Om te beginnen levert echter het eenvoudige woordje ‘Een’ misschien wel meer problemen op dan de andere zes.

Een betere samenleving of *de* betere samenleving? Veel mensen willen ‘het goede’ wel nastreven en hebben een ideaalbeeld van de sociale of socialistische maatschappij. Vaak zullen ze toevoegen dat het dan niet om een blauwdruk gaat. Je weet immers niet precies wat mogelijk is. Toch is het *ideaalbeeld* sterk, en heel vaak zal men het eigen idee toch beter vinden dan dat van een ander.

Een leidt dus makkelijk tot vragen: Welke samenleving? Hoe? Met welk doel? Wanneer? Deze vrije ruimte om te interpreteren is lastig, maar een suggestie van ‘*de* ideale samenleving’ is dat nog meer. *De* is inclusief en focust niet alleen op hoofddoelen, maar ook op de finesses. In de praktijk verschillen die echter altijd. Zowel subjectief – wat men vindt – als objectief naar plaats, tijd en reële mogelijkheden, zeg maar ‘de situatie’ en ‘de open ruimte’ voor nieuwe mogelijkheden.

In de geschiedenis van socialisme, communisme en vele sociale en revolutionaire bewegingen heeft ‘het eigen gelijk’ altijd een enorme rol gespeeld. Paradoxaal: socialer én eigenzinniger. Het loslaten, nalaten van het vastpinnen lijkt een opgave, die met de logica

van ‘Een betere samenleving’ overwonnen moet worden. Een logica die verbindt en verhindert altijd terug te vallen op enerzijds het absolute, en anderzijds het kleine subjectieve eigen gelijk.

... betere ...

Het ‘betere’ is in de stelling een snelle maar misschien vage kwalificatie van de gewenste samenleving. Vaak zal men zeggen: ‘Zoveel mensen, zoveel maatschappijbeelden.’ Je weet toch niet wat echt beter is?

Maar de evidentie van wat ‘beter’ is spreekt dat tegen. Men weet het doorgaans wél. Vraag het eens op straat aan het winkelend publiek of aan studenten in de wandelgangen van de universiteit. Mensen hebben hun buik vol van asociaal gedrag, van voor de gek gehouden te worden en van zelfverrijking van bankiers. Er bestaan evidente, breed gedeelde maar verschillend gearticuleerde meningen over wat in de samenleving ‘beter’ hoort te zijn. Meer gelijkheid van kansen en in de bejegening van elkaar, voldoende inkomen en goede woonruimte voor iedereen, veiligheid en ruimte zelf de kinderen goed op weg te helpen in de samenleving. De basale dingen.

Inhoudelijk is het meestal wel duidelijk. De onduidelijkheid zit vaak eerder in de teleurstelling dat het bereiken van deze basale dingen zo moeilijk gaat. Waarom schetsen politici bij verkiezingen royale kansen en zien zij daarna vooral beren op de weg? Over de inhoud is veel duidelijk, over de kans van slagen minder. Dan voelen sommigen zich niet serieus genomen en bedreigd. Soms wordt de strijd aangegaan voor zichzelf en in solidariteit met anderen. Tal van mensen, misschien de meesten, haken echter af. ‘Natuurlijk ben ik ervoor, maar ...’ Het moet dus ‘beter’ en over realisme moet nog flink worden gesproken.

‘Beter’ kan subjectief klinken, want wat de een eronder verstaat is vaak iets anders dan het ‘betere’ van de ander. Maar, globaal gezien, is er een waarheid, een objectieve kern. Die bestaat uit de basale omstandigheden om fatsoenlijk te leven, rechtvaardigheid, respect en voldoende kansen op persoonlijke ontplooiing. Met het volle verstand kan dit moeilijk worden tegengesproken.

... en ...

Met 'en' komt er iets bij. Moet er wel worden aangevuld? Is dit geen truc, het 'betere' gelijk aan te vullen met 'socialere'? Maar wat men 'beter' noemt zijn vaak vooral de sociale, intermenselijke aspecten. De ontstaansgrond van de wens het beter te krijgen is dan het gemis, gerelateerd aan het gevoel dat het echt beter kan. Zoveel anderen hebben het toch ook beter of zelfs heel goed? Zijn er wel gerechtvaardigde verschillen tussen mensen? Grote, kleine, specifieke?

De toevoeging, waar 'en' om vraagt, brengt bovendien een ander accent aan. Dat de structuur van de samenleving socialer kan. Zeg maar 'system change', iets werkelijk anders. Niet de verbetering elke keer moeten bevechten, maar een maatschappijstructuur die openingen en vrijheden biedt om het sociale *voor de hand* te laten liggen. Sociaal als regel, niet als uitzondering. Vertrekpunt in plaats van strijdpunt.

Het woordje 'en' staat er niet voor niets. Het 'betere' vraagt om een nadere uitwerking. Beter leven is sociaal leven, de toevoeging verheldert de kern.

... socialere ...

De stelling pint het 'betere' aan het sociale vast. Anders had de formulering niet zo mogen luiden. Beter is natuurlijk socialer. Want niemand is iets op zijn eentje en dat hoeft nog niet eens politiek bedoeld te zijn.

Noem eens iets dat je helemaal alleen kon of kunt. Bestond dat ooit? Nu niet, we leven zo samen dat dit niet anders kan. Om te eten, onderdak te hebben, je te beschermen tegen kwaad vanuit mensen of de natuur. Dat leidt tot een paradox. De mens, ook de rijkard en de machtige, is helemaal niets alleen en toch is er segregatie.

Segregatie is een zwaar woord. Het gebruik ervan geeft aan dat het om een belangrijke zaak gaat. De maatschappij en de politiek kennen sterke tweedelingen, die Karl Marx aanduidde met het proletariaat versus de kapitalist. Primaire tweedelingen die weer afgeleiden ervan produceren. Uitbuiters en uitgebuite mensen, scheiding in ras, cultuur en religie. Kansrijk en kansloos, bezit en armoede, macht en onmacht, gerespecteerd of dat nooit en te nimmer.

Het opheffen van afgeleide tweedelingen leidt – bedoeld of niet – vaak toch nog tot het voortbestaan van een grote ongelijkheid tussen vermeende mogelijkheden en werkelijke leef- en arbeidsomstandigheden. De primaire scheiding bestaat kennelijk nog steeds, het is een klassenverschil, een historisch onvermijdbare term.

Segregatie duidt op de samenleving. Het gaat, gezien het hardnekkige grote verschil in positie tussen mensen, duidelijk over de structuur ervan. Zichtbaar wanneer het verschil en de tegenstelling zo duurzaam zijn, de massa's ermee worden geconfronteerd. Het verkeerde, de sociale tegenstelling, kan dus ook duurzaam zijn. Segregatie en tegenstelling vormen een structuur, dus moet de aanpak ervan ook structureel zijn. Het volstaat niet wanneer tegenover het uitgebuit en onderdrukt worden, alleen maar 'het niet uitgebuit worden' staat. Want wat is dat? Aan je lot overgelaten?

Het gaat dus om veel meer dan om ijdele machthebbers en graaiers in te dammen, veeleer om een structuur te vinden waarin dergelijke vraagstukken niet meer aan de orde zijn, ondanks de erkenning dat mensen behalve sociaal ook egocentrische wezens zijn. Het is dus niet eenvoudig, eerder een omvangrijke opgave.

Het gaat om volledige emancipatie van sociaal bezit en om zeggenschap op vele economische en culturele gebieden, in een passende maatschappelijke structuur. Die moet dynamisch zijn, want mensen verschillen in hun persoonlijke emancipatie. Maar dynamisch onder het sociale primaat. Dan bestaan er nog wel *verschillen*, maar geen *segregatie*, geen vastgeroeste *sociale tegenstellingen*. Geaccepteerd verschil zonder uitbuiting en onderschikking is toch een kenmerk van een sociale, zelfs gelukkige samenleving?

Het moet socialer, jawel, maar dus in deze brede, sterke betekenis. Het omgekeerde, het enge eigenbelang als motor, dat wil toch eigenlijk niemand, afgezien van de narcist? Het is ongerijmd, wanneer dát nog een uitgangspunt is in een zelfbewuste wereld.

Een grote verandering is paradoxaal lastig en logisch. Velen zijn er wel voor, maar aarzelen bijbehorende stappen te zetten, omdat die een persoonlijk risico kunnen vormen. Schijnbaar of echt.

... samenleving ...

Mensen kunnen niet anders dan samenleven. De uitzondering die tracht geheel alleen te leven bewijst dat. Zijn geslacht sterft alras uit.